

ifj. Fabiny Tibor

A reformáció aktualitása

Előadás az OLBK összejuvetelén, 2000. január 13-án

Kedves Testvérek!

Az elmúlt másfél évtizedben már több alkalommal szólhattam a reformáció jelentőségéről. 1986-ban „Az Isten igazsága és a reformáció botránya” címen tartott előadástom így kezdtem:

„A lutheri tett, amit ma reformációnak neveznek, botránya volt a 16. századi Európának. Egy német szerzetes mert másképpen gondolkodni, mint korának tekintélyes előjárói és véleményvezérei. Ellenzéki, disszidens teológus volt. Felépése szemtelen kihívás volt egy olyan üldöztetés után végre befogadott, sőt a földi diadalútját immár másfélezer esztendeje dicsőségesen járó egyháznak. Tette ostobának és ésszerűtlenségnek is tűnhetett paptársai vagy korának véleményvezérei szemében. Európát, ahol a harangok több évszázados zúgása a megfeszített diadalát hirdeti, ezúttal egy eleddig nem tapasztalt Krisztus-ellenes erő, az iszlám megsemmisítéssel fenyegeti. Az ésszerűség, a felelősség azt kíváná, hogy az európai kereszténység egységben maradjon, összetartsa, s ne szórászhasonogató teológiai vitákkal eméssze fel önmagát. Am a német szerzetes az ésszerűség mérlegén az ostobának, a bölcsesség skáláján pedig a bolondnak jutó szerepet választotta. Mi jogosította fel őt, mi adta a bátorságot neki, hogy minden bevett emberi bölcsességet, igazságot és tekintélyt cáfolva magát a pápát egyenesen antikrisztusnak nevezze, életét is kockára tegye és így szóljon: „Itt állok, másképp nem tehetek!”¹⁾ A válaszom akkor az volt, hogy Luther felfedezte Isten felülről jövő igazságának másságát, az evangélium erejét, amely látványosan szétzúzta az addig szépek és igaznak hitt vallásos értékrendjét. Fél évtizeddel később, 1991-ben a győri Öregtemplom reformációi ünnepélyén „Luther üzenete a ma egyházának” címen tartottam előadást, amelyben néhány markáns lutheri tanítás felvázolása után arra a kérdésre próbáltam válaszolni, hogy mikor lehetünk a reformáció valódi örökösei, Luther „gyermekei”. A válaszom úgy hangzott, hogy nem akkor, ha balgán az ő emberi személyét vagy nagyságát csodáljuk, hanem ha abba az irányba nézünk, amelybe ő mutatott.²⁾

Ma este az Ordass Lajos Baráti Kör rendezvényén szeretném újra végiggondolni a korábban elmondottakat: először a reformáció örökségének őt ma is aktuális mondanivalóját szeretném megszólaltatni, majd a befejezésben arra keresem a választ, hogy aktuális-e ma 2000-ben, az ökumené korában, különösen is a megigazulásról szóló augsburgi római katolikus- evangélikus Közös Nyilatkozat 1999. október 31-én történt aláírása után a reformáció üzenete.

1) „Isten igazsága és a reformáció botránya”. Előadás a Budavári Evangélikus Egyházközség szeretetvendégségén, 1986. október 26-án. Kézirat

2) „Luther üzenete a ma egyházának”. Reformációi ünnepély, Győr, Öregtemplom, 1991. november 3. *Újrakezdés*, Magyar Luther Füzetek 1. Magyarországi Luther Szövetség, 1993. 19–26. old.

Az öt szempont a következő lesz. 1. Az igazság szenvedélyes szeretete, 2. Az ige felfedezése, 3. A kereszt teológiája, 4. A hit általi megigazulás, 5. A kereszt-hordozó egyház.

1. Az igazság szenvedélyes szeretete

Az áhitatban hallottuk: „Boldogok, akik éheznek és szomjúhozna az igazságra, mert ők megelégtettek”. Jézus azokat nevezi boldogoknak, akik beismerik, hogy önmagukban fogyatékosak, akik nem önteltek, hanem üresek, befogadásra készek, vagyis lelki szegények, akik éheznek, szomjúhozna az igazságra: valami többre, jobbra vágyódnak. „Mint a szép híves patakra a szarvas kívánczik, lelkem Istent úgy óhajtja és hozzá fohászodik” – halljuk a 42. zsoltárban és Szenczi Molnár Albert énekében. A reformáció lelkülete is abból indul ki, hogy valami többre, jobbra, igazabbra van szükség annál, amit tapasztalunk. A reformáció indulata abból a feszültségből fakad, hogy óriási szakadék tátong látszat és valóság, a mutatott és a valódi dolgok között. De Luther számára az igazság nem akadémikus, filozófikus (skolasztikus), hanem egzisztenciális kérdés volt: hogyan lehetek én igaz ember a hatalmas és szent Isten színe előtt. Luthert e szenvedélyes igazságkeresés vitte be a kolostorba, és a megtalált igazság vitte ki a kolostorból. A reformáció előfeltétele tehát egyfajta nyugtalanság: a megszokottság, a konvenciók, az üres szavak és frázisok elutasítása. „Nyugtalan a mi szívünk, amíg tebenned meg nem nyugszik” – mondta Augustinus. Az igazságról sohasem szabad lemondani: nem az egység teremti meg az igazságot, hanem az igazság az egységet. (Hangsúlyozom ismét: nem az emberi igazságomról, az „én igazam”-ról, hanem Isten igazságáról, azaz igéjéről van szó, ami állandóan lerombolja a saját vélt igazságomat! A saját igazságomat alá kell rendelnem az egység elvének, de Isten igazságát semmilyen nemes emberi elvnek vagy egység-eszménynek nem lehet alárendelni.) Luther élesen szembeszáll azokkal a világi nézetekkel, amelyek szerint a tantételeket (az igazságot) nem kell olyan szigorúan venni, ha azok a keresztény szeretet vagy egység elvét veszélyeztetik: „Nekünk nem kell olyan béke és egység, amelyért Isten igéjét kellene elveszítenünk. Ebben nem lehet engedni, sem a szeretet kedvéért megalkudni, hanem engedjen mindenki az igének – akár barát, akár ellenség. Mert nem külső, világi egységre kaptuk az igét, hanem örök életre. Majd terem az ige egységet, ige nélkül pedig úgyszincs egység. Ne ajánlgasson hát nekünk senki olyan szeretetet, amelynek az ige vagy a hit volna az ára. Mert nem a szeretet, hanem az ige hoz örök életet, kegyelmet és minden mennyei kincset.”³⁾

2. Az ige felfedezése

Luther az írásmagyarázatában radikálisan szakított azzal a középkori hagyománnyal, mely az Írást alárendelte az egyház tekintélyének. Gyakran hangsúlyozta, hogy az egyház az ige eredménye, nem pedig fordítva, amint azt több mint ezer éven át tanították. Luther szerint „az Egyház az Igétől született leánygyermek, nem pedig az Ige anyja”.⁴⁾ „Nem az ige van az egyházért, hanem az

3) Luther Márton, *Jer, örvendjünk, keresztyének!* Budapest, 1990, 388. old.

4) Idézi Ebeling, *op. cit.*, 101. old. (WA, XLII, 334.)

egyház az Igéért. Nem azért van az Ige, hogy az egyház megszólalhasson, hanem azért van az egyház, hogy az Ige megszólalhasson. Nem az egyház teremt igét, hanem az ige teremt az egyházat.”⁵⁾

Bár korai zsolttárelőadásaiban Luther szerzetesként még a középkori négyes szintű értelmezést gyakorolta, azonban – mint erre Gerhard Ebeling kiváló Luther könyvében rámutatott: „1516–18 folyamán a négyes értelemről, az allegóriák túlzott használatáról, a glosszázás skolasztikus módszeréről és az arisztotelészi filozófia túlsúlyáról való lemondásként egy új hermeneutika jelei kezdtek megmutatkozni”.⁶⁾ Luther új hermeneutikája az „Igére” mint az Úr feltárulkozásának módjára, és a „hitre” mint az ember erre a kinyilatkoztatásra adott egzisztenciális válaszára összpontosított. Luther felismerte, hogy az Ószövetség már a kezdetektől egyszerre tartalmaz ígéreket és törvényeket. Ebben az értelemben beszélhetett a „hívó zsinagógáról”, mely Krisztusra tekint előre.

Luther nem választotta külön a betűt és a lelket, mintha a lelki értelem ontológiai-lag magasabban helyezkedne el. Ezt írta: „A Lélek a betűbe megy át, a betűnek azonban a maga részéről folyton lélekkel kell válnia.”⁷⁾ Luthernek a lelki megértésről alkotott fogalma inkább annak felismerése volt, hogy az ember Isten kinyilatkoztatását csak *hitben* értheti meg, a Szentlélek segítségével. A lélek és a betű különállását csak az alázatosságban lehet kimutatni, mivel Isten is megalázta magát az emberi testben, egészen a keresztráncáig. Ebből az is következik, hogyha egyszer már megértettünk valamit, fennáll a veszélye annak, hogy az lélekből ismét betűvé lesz, ha nem értjük meg és nem sajátítjuk el újra. Az Írás megértésében folyvást előbbre kell haladnunk. Ha a lélek betűvé is lesz, a betűnek újra lélekkel kell válnia. A megismerésnek mindig is a betű az *első* lépcsőfoka, ez az, ami lélekkel válik. A 119. zoltár kapcsán írja Luther: „A zoltárenek azért könyörög, hogy ne csupán a betűt érthesse meg, hiszen a megértés a lélekben rejlik. De amint az idő is telik-múlik, úgy van ez a betűvel és a lélekkel is. Mert ami valaha elég volt a megértéshez, az most betű csupán. Amint már mondtuk, a betű korunkra igen kifinomulttá vált, az idők múlásában. Mert... minden lénynek, aki úton van, betű mindaz, amit a feledésnek maga mögött hagy, és lélek mindaz, ami felé tart. Mert minden, ami már a birtokunkban van, betű ahhoz képest, amit még meg kell szerezniünk.”

Ebeling szerint Luther „hermeneutikai forradalma” az volt, hogy a jelekről és a szignifikációról alkotott középkori nézetekkel szemben felismerte a „szóesemény”-ben manifesztálódó nyelv jelentőségét, ezért Luther „fő célja nem Isten verbális leírása volt, hanem hogy feltárja az embernek Isten előtti létezését... Isten emberfeletti ítéletének kinyilatkoztatását... Az emberi nyelven megalkotott szóesemény Istennek az emberrel való kommunikációja legalkalmasabb formája..., a szó képes megvilágítani, világosságot előidézni, életet adni. A hermeneutikai feladat csak abban állhat, hogy a szóesemény szolgálatának szenteljük magunkat oly módon, hogy a szó igazán szóvá váljon, és hogy az erejének teljességében, tiszta szóként jelenjen meg.”⁸⁾

5) In: Jer, örvendjünk, keresztyének! Összeállította D. Carl Witte. Ford.: Szabó József. Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1990. 359. old.

6) Gerhard Ebeling, „The New Hermeneutics and the Early Luther”, *Theology Today* 21 (1964) 36. old.

7) Ebeling (1964), 99. old.

8) Ebeling (1964), 44–45. old.

Luther bibliaszemlélete kapcsán az alábbiakban négy jellemző vonásra hívjuk fel a figyelmet:

1. Az *evangélium elsődlegessége*. Luther számára nem „négy”, hanem csak „egy” evangélium létezik: „*egyetlen* Evangélium van; aminthogy az Újtestamentum *egyetlen* könyv, és *egy* a hit és *egy* az ígéretet adó Isten.” Az evangélium hangja már az Ószövetségben is hallatszik, például abban a pillanatban, amikor Dávid legyőzi a nagy Góliátot. Ezért az evangélium élő hangjából soha nem szabad törvényt csinálni: „Ügyelj tehát arra, hogy Krisztusból ne csinálj Mózes, sem pedig az Evangéliumból törvényt és tanító könyvet.”

2. A *kánon koncentrikus felfogása*. Luther – a mai fundamentalista bibliaértelmezés számára bizonyára megbotránkozató módon – nem a Szentírás hatvanhat könyvének teljes és egyforma érvényességét (plenáris inspirációját) vallotta, hanem a kánont bátran és szelektíven kezelte, s ezért beszélhetett külön az Újtestamentum „valódi és legékesebb könyveiről”. Számára János evangéliuma volt a főevangélium, Pál és Péter levelei a „legjobb”, mivel ezek Krisztust hirdetik, és nem cselekedeteit beszélik el, mint a szinoptikus evangéliumok. Ezért meri a Jakab-levelet apostoliságát megkérdőjelezni, és azt „szalmával bélelt levélnek” nevezni. „Nem apostoli tanítás az, amelyik Krisztusról nem ejt szót, még ha Szent Péter vagy Szent Pál tanítaná is. Ellenben mindaz, ami Krisztust hirdeti, apostoli tanítás, még ha Júdás, Ananás, Pilátus vagy Heródes szájából származnék is.”

3. A *lélek elrejtettsége a betűben*. Ahogy a törvény mögött az evangélium, a cselekedetek mögött a hit, a romlott egyház mögött a szentek közössége (az igazi egyház) rejtőzik, ugyanúgy rejtőzik a lélek a betű mögött. A Szentírás először Lélek (hang) volt, utána betű lett, de ez a betű azt igényli, hogy újra, állandóan Lélekké, hanggá váljék, azaz hogy újra „belekiáltás” a világba, vagyis: hirdesék.

4. *Krisztocentrikus értelmezés*. Luther szerint az Ószövetséget is Krisztus felől kell olvasnunk és értelmeznünk: *was Christum treibet*. A Szentírás szövege túlmutat önmagán, a benne mint pólyában elrejtett Krisztusra utal. A nehéz szövegek is egyértelműen csak Krisztusban, a végső jelentetben nyerik el értelmüket: „ha egy olyan szöveggel van dolgom, amelyiknek kemény héja van, mint a diónak, és nem tudom feltörni, akkor a sziklához (Krisztushoz) vágom, és így megkapom a legédesebb magot.”

Luthert azért érdemes olvasnunk ma újra, mert általa ismét az evangélium erejét tapasztalhatjuk meg. Ebeling „szóeseményre” építő „új hermeneutikája” a 20. századi hermeneutika számára tette aktuálissá Luther gondolatvilágát.

3. A keresztsz teológiája

Luther hermeneutikája vezet el bennünket Luther sajátos teológiájához, amit Walter von Loewenich után *theologia crucis*-nak, a „keresztsz teológiájának” nevezhetünk. Ha a „keresztsz teológiájá”-ról beszélünk, arról, hogy *crux sola est nostra theologia*, a keresztsz egyedül a mi teológiánk, akkor a „keresztsz” szó természetesen mint „rövidítés” (gyorsírás), sűrített szimbólum értendő, ami magába foglalja a megfeszített és feltámadt Jézus Krisztus teljes történetét („narratívá”-ját), beleértve az Ószövetségi előkészületeket, Jézus feltámadását és megdicsőülését is. Fontos itt az Ószövetség szerepét kiemelni: a „keresztsz teológiájá”-nak legtöbb hivatkozott igéje az Ótestamentumban található (pl. Ex. 33:18–23 [Isten háta],

Deut. 32:39–42 [összezűz és gyógyít], 1Sám. 2:6–7 [Az Úr megöl és megelevenít, Anna éneke], Ézs. 28:21 [Isten szokatlan tettei, rendkívüli munkája], Ézs. 45:15 [rejtőzködő Isten], Ézs. 53 [szenvedő szolga], ill. a bűnbánati zsoltárok).

A keresztes egyszerűen jelenti Istennek a bűnre adott választ (a bűn büntetését), s egyszerűen a bűntől való megváltást is. Ezért mondhatta Pál apostol, hogy a keresztről való beszéd botrány a zsidóknak és bolondság a görögöknek. A keresztes teológiája támadó, „offenzív” teológia, mert nemcsak a bűnt támadja, hanem a bűnös ember teológiáját is. Azt támadja, amit a vallásban a legjobbnak tartunk: a teológiát. A keresztes teológiája ezért polémikus jellegű: azt próbálja leleplezni és kimutatni, hogy az ember saját teológiájával miként takargatja, miként rejt kegyes homlokzat mögé hitetlenségét. A keresztes teológiája állandó harcban van a dicsőség teológiájával. A heidelbergi disputáció-ban Luther nem egyszerűen a „keresztes teológiáját”-t állította szembe a „dicsőség teológiájával”, hanem a „keresztes teológusát”-t a „dicsőség teológusát”-val. Hogyan lehetünk vagy maradhatunk a „keresztes teológusai” Luther szerint? Mindennek megvilágításához A heidelbergi disputáció III. részéhez, „A nagy választóvonal”-hoz (19–24. tézisek) fordulunk. Nézzük először a sokat vitatott 19–20. téziseket, amelynek lehetőleg pontos visszaadásába nemcsak a magyar fordítók bicskaja törött bele.

19. Nem az nevezhető teológusnak, aki Isten láthatatlan dolgait az ő teremtett műveiben felfogva szemléli.

20. Hanem az nevezhető méltán teológusnak, aki Istennek látható műveit, azaz a „hátát” a szenvedésekben és a keresztesben szemlélve fogja fel.

A középkori teológia (a tomizmus!) az analogia entis elvére épült. Vagyis a filozófia az alap, s erre épül a tudományok királynője, a teológia. (Luther A heidelbergi disputáció végén a „talpáról a fejére” állítja a középkori tomista filozófiát, s megrendíti ezzel a teológia arisztotelészi megalapozását.) Vagyis, ha a középkor világképének megfelelően minden szépen egymásra épül, akkor a teremtésben minden indirekt módon a teremtőre, vagyis Istenre utal, tehát az analogia segítségével megismerhetjük Istent. Tehát a titkok „mögé” láthatunk, a keresztesben is csak emberileg, érzelmileg rendülünk meg, de mögötte „látjuk”, felfogjuk Isten csodálatos cselekedeteit. Mindezt hangsúlyozta a *via positiva* teológiai hagyománya.

Luther szerint ez gyökeresen téves út, a keresztes ugyanis nem „transzparens”, nem láthatunk át rajta, hanem a keresztesen Isten láthatóvá tette, hogy mit tett miattunk és értünk. Ha megkerüljük a kereszteset, akkor a látásunkban van a hiba, nekünk igenis látni, szemlélőni kell Krisztus szenvedését. (Ld. Luther említett prédikációját: *Hogyan szemléljük Krisztus szent szenvedését?* MLF 6.) Sokan rámutattak, hogy Luther teológiai gondolkodása a *via negativa* hagyományából táplálkozott. A keresztes „megfordítja” az eleve rossz látásunkat. A dicsőség teológusaként fordított optikában láttuk a dolgokat: a rosszat jónak, a jót rossznak, a bolondságot bölcsességnek, a bölcsességet bolondságnak gondoltuk. A keresztes teológusa nem akar a keresztes „mögé” látni, számára a keresztes nem transzparens, hanem tükör: ez vagy Te, ezt tettem Érted – mondja az Isten a kereszteset szemlélő embernek. Mózes is a dicsőség teológusa akart lenni, akárcsak Zebedeus fia Jézus esetében. Isten Mózeshez egyszerűen volt kegyelmes (mert valamit mégis megmutatott magából!) és ugyanakkor meg is alázta. Mert csak a láthatót és a *posteriori*-t mutatta magából (ezt a szót használja a Vulgata Ex. 33:23-ban. [„Hátulról meglátsz engemet, de orcámat nem láthatod”), Károli, kb. új ford. is).

Erről szól a 21. tétel magyarázata is:

A dicsőség teológusa a rosszat jónak, a jót rossznak mondja, a keresztes teológusa azt mondja, ami a valóság.

Vigyáznunk kell arra, nehogy a keresztes teológiája „negatív dicsőség teológia” legyen! Nehogy önmagában dicsőítsük a szenvedést! A szenvedés önmagában rossz. A keresztes a dicsőség teológusából akar minket a keresztes teológusává tenni. Megromlott látásunkat, hamis optikánkat 180 fokos fordulattal akarja elmozdítani. Ami lent volt, most fent lesz, ami fent az lent, ami jó volt az rossz lesz, ami rossz, az pedig jó. Mindeközben Isten „kísért” (*Anfechtungen*), megaláz és porba dönt minket. Igen, fájdalmat okoz nekünk, de amikor a keresztes „megtámad” bennünket, passzívan el kell viselnünk. Ez a mi passziónk. Vagyis: meg kell halnunk ahhoz, hogy élhessünk: hogy megláthassuk: a dolog az, ami Isten önmaga ellentétébe rejtőzködik el: *deus absconditus contrario suo*. Dicsősége rejtett a keresztes gyalázatában. Luther odáig is elmegy, hogy kimondja: Isten ördöggé lesz, s a pokolra visz azért, hogy mi a mennybe mehessünk. *Opus proprium* rejtett az *opus alienum*ban! Nem mögötte, hanem abban! A dicsőség teológusa saját vallásosságától felfuvalkodik, megkeményedik. Érvényes ez az ún. „nagy” teológusokra és a szuperkegyesekre egyaránt. A vallási „vágy” is lehet valami csillapíthatatlan kívánság. A keresztes azonban közbeavatkozik, „interveniál”. Nem engedi, hogy akár a perverz, sem a vallásos „egom” növekedni tudjon. Ha engedek az egomnak (beleértve a vallásos egot is!), akkor lecsúszok a keresztes teológusának útjáról, és észrevétlenül a dicsőség teológusának útján találok magam. Am ha a keresztesre nézek, akkor az közbelép, „interveniál”: megöli bennem az emberit. S ez vezet el oda bennünket, hogy meg kell halnunk ahhoz, hogy újjászülethessünk. Nem csak egyszer, hanem újra és újra, mert az ego állandóan újratermelődik.

4. A hit általi megigazulás

A keresztes titkát legmélyebben valószínűleg Pál apostol értette meg. A lutheri reformáció legnagyobb felfedezése a Római levél Habakuk-idézete: „az igaz ember hitből él”. Reformátor őseink számára központi kérdés volt a hit általi megigazulás, ill. a hit általi megigazítás kérdése: szerintük ezen a tételen áll vagy bukik a keresztesység ügye. Az Isten és az ember között megromlott viszonyt csak az Isten tudja rendbe hozni, az ember hiába próbálkozik áldozatokkal, jócselekedetekkel, böjtöléssel. Isten hozott érettem áldozatot. Ennek megértése azonban csak „hitből hitbe” történik. Ha bűneimet Isten magára vette, ha elszenvedte a bűn büntetését helyettem, akkor én csodálatosképpen megmenekültem. Ezért nekem nem kellett sem egykor, sem ma bármit is tennem. Csak egy dolgot: elfogadni. Ingyen kegyelemből: De ez nem olcsó, hanem drága kegyelem! (Bonhoeffer) Ha elfogadom, hogy önmagamban elvesznék, de az ártatlan Krisztus halála megment, „kivált” engem, akkor Krisztus igazsága, büntelensége nekünk tulajdoníttatik. Miénk lesz az ő igazsága! A Biblia ezt sokszor a ruha képével illusztrálja: „minden mű igazságunk olyan, mint a szennyes ruha” (Ézsaiás 64,5). De Isten elveszi bűnünket (a szennyes ruhát), s díszes ruhát ad ránk (Zakariás 3,4), mint ahogy a tékozló fiúra is a megbocsátó Atya a legszebb ruhát adja (Lk 15,22). „Mennyegzői ruhát” kapunk, „Krisztusba öltözünk” – „boldog, aki vigyáz és őrzi az ő ruháját” – olvassuk a Jelenések könyvében (16,15). Ez a hit általi megigazulás titka. Elfogadjuk-e ezt a ruhát, elfogadjuk-e, hogy Krisztus után

nincs szükség a törvény betöltésére, áldozatok hozatalára, hogy a törvényt nem nekem kell betöltenem, mert Krisztus betöltötte azt az értem hozott áldozata szeretetével? A törvény betöltése a szeretet.

Luther úgy beszél a megigazulásról, hogy az olyan, mint egy csodálatos csekereskedelem: én odaadom a bűnömöt (fenti képpel élve: a szerelmes ruhámat), cserébe pedig örök életet (menyegzői ruhát) kapok ajándékba. Luther egy másik szép hasonlata szerint a Krisztusban való hit olyan, mint egy eljegyzés: „Ha a hívő ember Krisztushoz kötötte, Krisztussal jegyezte el magát, akkor a tiszta és büntetlen vőlegény a hit gyűrűjéért magára vállalja a menyasszony bűnét, s a menyasszony pedig ajándékkul kapja a vőlegény folt nélküli örök igazságát és üdvösségét.”

A keresztyén hit ezért nem egy hit a világvallások közül, hanem *krisztushit*. Nem a cselekedetem, hanem a hitem tulajdoníttatik igazságnak. Ennek ószövetségi példája Ábrahám, „aki hitt Istennek, és a hite tulajdoníttatott néki igazságnak”.

5. A kereszthordozó egyház

De mire kell az egyház? Mi is az egyház? Nem elég az egyéni hit, miért van közösségre is szükség? Milyen jelenik meg a keresztyén egyház életében? Elsőként felidézhetjük az Ágostai Hitvallás idevonatkozó jól ismert passzusát:

„Az egyház a szentek gyülekezete, ahol az evangéliumot tisztán tanítják és a szentségeket helyesen szolgáltatják ki.”⁹⁾

Melanchthon az Ágostai Hitvallás apológiájában hozzáteszi: „Mi azért a Szentírás értelmében azt tartjuk, hogy az egyház sajátos értelemben azoknak a szenteknek a gyülekezete, akik igazán hisznek Krisztus evangéliumában és Szentlelkük van. Mindamellet elismerjük, hogy ebben az életben sok képmutató és gonosz is keveredik közéjük és a külső ismertető jelek közösségét nézve, tagjai az egyháznak s ezért egyházi tisztségeket is viselnek.”¹⁰⁾ Luther többször is hangot ad annak a nézetének, hogy a keresztyén egyház egyik ismertetőjele.

A *zsinatokról és az egyházzól* című, 1539-ben írt munkájának harmadik részében Luther hét pontban sorolja fel az egyház jegyeit, a *notae ecclesiae*-t.¹¹⁾ Honnan ismerhető tehát fel az egyház? A hét jegyet – írja Luther – akár „hét szentségnek” is nevezhetné, de mivel e kifejezésnek rossz íze van, ezért inkább a „keresztyéni megszenteltetés hét fő részének”, vagy „hét ereklyének” nevezi.¹²⁾ Ezek a következők: 1. Isten ígéje, 2. A keresztség, 3. Az oltáriszentség (Az úrvacsora), 4. A kulcsok hatalma, 5. Az egyházi szolgák elhívása, 6. Az imádság, 7. A keresztyén. „Külsőleg is megismerhető a keresztyéni szent nép az üdvösséges szent keresztyén, azon, hogy el kell szenvednie minden szerencsétlenséget és üldözést, minden megpróbáltatást és bajt (ahogy a miatyánk mondja) az ördög, a világ és a test

részéről, hogy el kell tűrnie belső szomorúságot, félelmet, rettegést, külső szegénységet, megvetetést, betegséget, gyengeséget, hogy hasonlóvá legyen urához, a Krisztushoz. És mindezen szenvedések indító okának egyedül annak kell lenni, hogy erősen ragaszkodik Krisztushoz és Istennek ígéjéhez: s így a Krisztusért szenved... Ahol ily megpróbáltatást látsz, ott légy meggyőződve arról, hogy ott Istennek szent népe vagyon... Az üdvözítő kereszttel a Szentlélek nemcsak megszenteli, hanem boldogítja is népét..., ha valakit Krisztusért megátkoznak, szidnak, gyaláznak, sanyargatnak, az igenis szentté teszi az embert...
Rm 5,4, Tribulatio spem (operatur). A megkísértés reménységet szül.”¹³⁾

Luther a római katolicizmussal és a rajongókkal szemben kétfrontos harcot folytatott: a katolikusok a földi intézményben, a rajongók a „láthatatlan”, „lelki” egyház, a tökéletesek közösségében látták az egyház lényegét. Mindkét tábor valami emberi minőségben akarja megragadni az egyház lényegét. Luther szerint ezzel szemben az egyház lényege, hogy ott az Isten cselekszik, még akkor is, ha az sokszor elrejtve történik.¹⁴⁾

Az egyház utolsó, hetedik jegye, a „hetedik szentség” tehát a szent keresztyén.

E. W. Gritsch kiváló Luther-könyve egy fejezetének ezt a címet adta: „a keresztyén formájú egyház”.¹⁵⁾

Egyéni életünk és az egyház élete is e földön harc és küzdelem. A keresztségünkben mondunk először ellene az Ördögnek. Mi van keresztségünk és a halálunk között? A „keresztyén formájú” élet, a keresztyén ember és az egyház élete ugyanis kiábrázolja a Krisztust.

A Krisztust követő egyház életében a harc (*ecclesia militans*) a keresztyén élet velejárója. A hitvallásokkal kapcsolatban írja Luther:

„Nem jó jel az, ha a hívők nem harcolnak az Ördöggel, aki a sarkukat mardossa, ez ugyanis azt jelenti, hogy a saroknáros nyugton végezheti a maga dolgát. Am ha nincs nyugalma és ordít, az annak a jele, hogy megtámadták és le fogják győzni. Mert Krisztus támadást indított az ördög háza ellen. Bizony, ha valaki a keresztyén egyházat békességben, keresztyén nélkül, eretnekek nélkül, pártoskodók nélkül szeretné látni, annak csalódnia kell. Mert ha ilyennek látod, akkor az bizony az ördög hamis egyháza, s nem pedig a valódi egyház.”¹⁶⁾

A keresztyén egyház sorsa tehát hasonló a prófétákéhoz és az apostolokéhoz. Ami megtörtént a Szervedő szolgálóval, a Messiással, annak az egyházzal is meg kell történnie: a hűséges szolgálóknak, az egyháznak szenvednie kell e világban. Ha valakit Krisztusért megátkoznak, szidnak, gyaláznak, sanyargatnak – az szentté teszi az embert (*Tribulatio spem* – a megkísértés reménységet szül).

A „szervedő szolgáló” nemcsak Krisztusnak, hanem az egyháznak is az előképe. De nem azért szenvedek, hogy „kiérdemeljem” Isten kegyelmét! A szenvedés nem vallásoskodás, cselekedet, munka, misztika, hanem engedelmisség! A szolgáló szenvedéssel jár, de hogy az egyház elkerülje a szolgálattal járható bálvány-

9) „Az Ágostai Hitvallás” VII. cikk *Konkordia könyve. Az Evangélikus Egyház hitvallási iratai* Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest, 1957., I. kötet, 24. old.

10) *Az Ágostai Hitvallás. Konkordia könyve. Az Evangélikus Egyház hitvallási iratai.* Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest, 1957., I. kötet, 169. old.

11) Luther Márton: *A zsinatokról és az egyházzól.* D. Luther Márton művei 6. kötet, Budapest–Pozsony, 1917. 362–418. old. Rövidítve ld. *Keresztyén Igazság Új folyam*, 13. Szám, 5–7. old.

12) Uo. 417. old.

13) Luther Márton: *A zsinatokról és az egyházzól.* D. Luther Márton művei 6. kötet, Budapest–Pozsony, 1917. 414–415. old.

14) Dóka Zoltán, „Az igazi egyház”, *Keresztyén Igazság Új folyam*, 13. Szám, 4–5. old.

15) Eric W. Gritsch, „A Cruciform Church”, *Martin – God’s Court Jester. Luther in Retrospect* Sigler Press Ramsey, NJ, 1990 (1. kiad. Fortress Press, 1983) 178–189. old.

16) Idézi Gritsch, *op. cit.*, 178. old. „Az egyház három hitvallása” (WA 50,272.30–273.1. LW 34:215)

imádást, az egyháznak állandóan reformációra van szüksége: *ecclesia semper reformanda est*. Akik Isten igéjét igazán szolgálják, azoktól nem lehet messze a szenvedés: a szolgálat és a szenvedés összetartoznak. Lehet, hogy az egyháznak el kell veszítenie státuszát ahhoz, hogy jobban szolgálja az evangéliumot, az egyháznak el kell viselnie a szenvedést ahhoz, hogy reformálódjon.

„Mennyivel egyszerűbb lenne, ha az Ördög nem harapálná Krisztus sarkát, vagy ha valaki megállítaná őt ebben. Akkor megvalósulhatna a nyugodt, békés egyház gondolata. De mivel jelenleg a Sátán Krisztus ellensége, ezért sohasem szűnik meg az egyházban szakadást, szektákat teremteni. Durván megsértjük a nő drága anyaszentegyházunkat, ha őt tesszük hibássá ezért a sok széthúzásért és szakadásért. Az egyház nem okozója, hanem ellenkezőleg: elszervedője a szakadásnak.”¹⁷⁾

Luther látta, hogy az egyháznak nemcsak jelene, hanem története is van. Az egyház történetének alapja a Jelenések könyve. Az egyházon belüli harcot Isten és a Sátán harcaként érette, s vallotta, hogy ez a konfliktus csak Krisztus második eljövételével ér véget. Jelenések 12,7 (Mihály viaskodása a sárkánnyal) alapján írja Luther:

„Ugyanennek a harcnak kell végbemennie e földön a látható egyházban is. Ezt a harcot nem az angyalok vívják, hanem a keresztyének, akik hitükkel Krisztus országának polgárai. Harcolnak pedig az ördöggel, aki a világot elhiteti. Nincs a földön más harc, csak ez az egy. E harc fegyvere nem pánccs, kard, dárda, puska vagy testi erő, hanem az ige egyedül.”¹⁸⁾

Befejezés:

Mit jelent a reformáció aktualitása Augsburg-1999 után?

Kiindulópontunk az igazság keresése volt. Az ígétől a kereszten és a hit általi megigazuláson át eljutottunk az egyházig. Ige és egyház. Ez a keresztyén hit két alappillére. Úgy tűnik, amíg a 16. században az ige volt az akut kérdés, addig a második évezred végén mintha az egyház kérdése vált volna elsődlegessé. Ez vezetett el az egységkeresésig, századunk ökumenikus mozgalmiáig. Protestáns szerzők a „reformáció tragikus szükségszerűségé”-ről beszélnek. Az egységkeresés fontos mérföldköve volt az 1999. október 31-én Augsburgban aláírt római katolikus-evangélikus Közös Nyilatkozat a megigazulásról. Befejezésképpen e közelmúltbéli események fényében arra a kérdésre keresem a választ: aktuális-e ma, 2000-ben, fél évezreddel a reformáció után a reformáció ügye? Első látásra úgy tűnik, nem igazán aktuális, a 16. századi reformáció ugyanis megosztotta az addig egységes nyugati keresztyénységet, s ma az egységkeresés, az ökumené korában nem azt keressük, ami elválaszt bennünket katolikus testvéreinktől, hanem azt, ami összeköt bennünket.

A Közös Nyilatkozat aláírása után fölösleges, illetlen, udvariatlan vagy anakronisztikus dolognak tűnhet a reformáció „aktualitását” fölelmegetni. Békéről, megbékélésről olvasunk: a katolikus fél nyilvánosan bocsánatot kér az evangélikus féltől szemben elkövetett bűneiért, az evangélikus fél ugyancsak bocsánatot

kér a katolikus féltől. Kétségtelenül szép, megható és felemelő gesztus ez. De valójában tényleg arról lenne szó, hogy az egyes felekezetek mint eddig csak veszekedő gyermekek végre kibékülnek egymással? Ha emberi ügyről, az én igazságomról és a te igazságodról, a katolikusok igazságáról és az evangélikusok igazságáról lenne csupán szó, akkor valóban a „kibékülés” lenne az egyedül járható út. De talán „több” igazságról van szó, mint a katolikusok és az evangélikusok igazsága. Az Isten és az evangélium igazsága ez a „több” igazság. A reformáció és Luther nem állított kevesebbet, mint hogy felfedezte a középkori hagyomány által betemetett „Isten igazságát”. A reformáció egyházai ugyanúgy betemethetik Isten és az evangélium igazságát, mint ahogyan azt a középkori egyház tette. Pedig Isten igazsága sohasem veszíthet aktualitásából, ezért mégis csak indokolt a „reformáció aktualitása”-ról beszélünk. *Ecclesia semper reformanda est*. Az egyház reformációjára állandóan szükség van: a reformáció permanens kell, hogy legyen.

Botránya-e még a reformáció Európának, vagy megszelídült, s talán már ereje sem hatékony? Kierkegaard írta, hogy a történelmi kereszténység elvette a kereszténységből a megdöbbenés képességét, s így a kereszténység csak egy olcsó, felületesebb dolog maradt, ami már nem képes sebeket úti, de gyógyítani sem tudja azokat.

Az augsburgi Közös Nyilatkozat az ökumené szempontjából tényleg jelentős esemény. A másik oldalról viszont az az érzésünk, hogy az augsburgi aláírás mintha valamiképpen elhárítaná akarná a reformáció botrányát, mintha a reformáció ügyét domesztikálni, szelídíteni óhajtáná. Eleve furcsa, hogy a Közös Nyilatkozat címében nem „hit általi megigazulás”, hanem „csak” „megigazulás” olvasható. A Preambulum mintha egyháztörténelmi relikviává fokozná le a megigazulást: „A megigazulás tanának központi jelentősége volt a 16. századi lutheri reformáció számára. Ezt tartották az első és fő cikkelynek, s egyben minden keresztyén tanítás szabályozójának és megítélőjének. A megigazulástan a maga reformátori formájában különösen élesen lépett fel és védekezett az akkori római katolikus teológiával és egyházzal szemben, amely egy másképpen kifejezett megigazulást képviselt és védett.” A 7. pont pedig arról tanúskodik, hogy „egyházaink a történelemben új felismerésekhez jutottak. Fejlődést történt, mely nem pusztán megtűri, hanem egyben megköveteli a szakadást okozó kérdések és ítéletek felülvizsgálatát és ezekre új megvilágításban tekint.”

Mindezek alapján legyen szabad néhány szkeptikus, töprengő kérdést megfogalmazunk a Közös Nyilatkozattal kapcsolatban:

1. A Közös Nyilatkozat vajon nem inkább egy nemes, de mégiscsak emberi, azaz „(egyház)politikai” motíváció (például az iszlám térhódítása következtében a kereszténység csökkenő befolyása) és kevésbé a kereszt alatti hitvallási lelkület eredménye? A Krisztusban történt megigazításunk proklamációjában sokkal nagyobb hangsúlyt kellene tenni a kereszt teológiájára, vagyis arra, hogy Isten Krisztus keresztthalálában értünk hozott áldozata a mi megigazulásunk alapja és feltétele, azaz a lényeges dolgok *extra nos* történtek.

2. Mi a Közös Nyilatkozat és a hitvallási irataink viszonya? A Közös Nyilatkozattal talán „meghaladtuk” a 16. századi hitvallásainkat? Hitvallásaink ezután már csupán történelmi dokumentumok és múzeumi ereklyék? Valóban jobban értjük a megigazulást/megigazítást ma, a 20. században, mint 16. századi eleink? Ha ezt valljuk, nincs bennünk egy evolúciós *hybris*? Mi, evangélikusok is a dogmafejlődés elvét valljuk?

17) Idézi Gritsch, *op. cit.*, 188. old. „Az egyház három hitvallása” (WA, 50:270.17–22, LW 34,212.)

18) D. Carl Witte (összeáll.) *Jer, örveidjünk, keresztyének! Luther trásáiból mindennapi áhitat- ra*, Budapest, 1995. (1. kiad. 1938) Ford. Szabó József, 386. old.

3) A megigazulás „beszédmódjai” korábban a *bűnvallás, a hitvallási iratok* illetve másik oldalon az *igehirdetés* (a proklamáció) voltak. Felvetődik a kérdés, hogy a „nyilatkozat” mint 20. századunk divatos egyházpolitikai új műfaja, beszédmódja vajon adekvát kifejezése-e a megigazulás/megigazítás hitének? Vagyis: nem akkor kerülnék-e ténylegesen közelebb egymáshoz, ha logikai és nyelvi művészettel készített nyilatkozatok helyett közösen prédikálnánk, proklamálnánk a megigazulás/megigazítás örömhírét (evangéliumát)? Ha az örömhírt Krisztusban történt megigazításunkat proklamáljuk közösen, akkor a Szentlélek tesz egygyé bennünket, ha nyilatkozatot fogalmazzunk, akkor mi akarjuk egyesíteni magunkat.

4) Helyes-e, ha a Közös Nyilatkozatot olyan „jeladás”-nak tekintjük, ami majd a társadalmi, nemzetiségi békét is elhozhatja. Ha ezt hangsúlyozzuk, nem esünk-e abba a kísértésbe, hogy a kereszténységet ismét csak *eszköznek, használati cikknek* tekintjük? Megengedi-e a keresztény hit, hogy olyan használati cikké degradálódhasson, ami evilági békességet kell, hogy eredményezzen? Nem jut-e eszünkbe ilyenkor Luther 95 tételéből a 92. és a 93. tétel: „*távozzanak tehát azok a próféták, akik azt mondják Krisztus népének: 'béke, béke!' – de nincs béke! (Ez. 10:13–16), Tegyétek jól dolgukat azok a próféták, akik azt mondják Krisztus népének: kereszt, kereszt!*” – Más fordítás szerint: „*jaj azoknak, akik azt mondják: béke, béke; áldás azokra, akik azt mondják: kereszt, kereszt!*”?

5) Nem áll-e fenn az a veszély vagy kísértés, hogy a Közös Nyilatkozat, illetve Augsburg 99 – jóhiszemmel és észrevétlenül – egy ezredvégi globalizmus uszályában megy, aminek kimondott/ki nem mondott jelszavai a „világbéke”, „világegyház” stb.? Beszél-e arról a Szentírás, hogy ez meg fog, vagy ennek *meg kell valósulnia* itt e földön? Mit kezdünk Jézusnak azzal a mondásával, hogy „talál-e hitet az emberfia a Földön”, amikor visszatér?

A kérdéseket nem kívánom megválaszolni. A Közös Nyilatkozat alapeszméje, hogy a modern katolikus és a modern evangélikus egyház a „tanfejlődés” következtében egyaránt elmozdult a 16. századi álláspontjáról és a megigazulás mai újrafogalmazásában megtalálta a közös nevezőt. Vajta Vilmos – aki egyébként az ökömenet szolgálatában élt – egyik írásában különbséget tett két teológiai módszer: a „szintézis” és a „reformáció” módszere között. „A keresztény teológia szintézise megkísérli mintegy 'beöltöztetni' az örök üzenetet, úgy, hogy botránkozás nélkül egybeolvadhasson azzal a világgal, amelyet szolgálnia kell... A reformáció mint teológiai módszer ezzel szemben a kereszténység szintiszta sajátosságának kifejtésére törekszik... Isten Szentlelkének meggyőző erejére épít, nem pedig az emberi társadalom támogatására.”¹⁹⁾

Ma, 2000-ben a 20. század végén egy ilyen Közös Nyilatkozat mintha a reformáció botrányát akarná elhárítani. Am Luther vállalta a reformáció botrányát, mert az számára azonos volt a kereszt botrányával és bolondságával. „Mert az Isten bolondsága bölcsőbb az embereknél, és az Isten erőtlensége erősebb az embereknél.” (1Kor 1,25) Ha emberi erővel akarunk építeni „erős vár”-at, abból Babel lesz. Ne önmagunkba, emberi erőfeszítéseinkbe, erős kereszténységet, látható egységet, világegyházat barkácsoló lelkesedésünkbe vessük bizodalomunkat, hanem egyes-egyedül a teremtő Atyába, a minket a keresztfán élete árán megváltott Fiúba és a Vigasztaló Szentlélekbe. Ez a reformáció aktualitása és öröksége. És ez elég nekünk.

19) Vajta Vilmos, *A szeretet keresztény értelmezése*, Budapest, 1993, 50–51. old.

id. Magassy Sándor

Kincs cserépedényben

Gondolatok a „Nem voltam egyedül” II. kötetével kapcsolatban

A Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség (MEVISZ) kiadásában 1999 őszén megjelent a „Nem voltam egyedül” interjúkötet második része. A nagy vállalkozás megvalósítását jelentős mértékben segítette a Sólyom Jenő Alapítvány, a Norvég Keleti Misszió és a Martin Luther-Bund. A felkért lektorok (*Fiers Márta* nyelvész, dr. *Kósa László* egyetemi tanár és a Norvégiában élő *Terray László* lelkész) tudományos rangja, illetve tárgyismerete megerősítheti az olvasót abban, hogy az egyes interjúkban ugyan kikerülhetetlenül több-kevesebb szubjektívizmussal is találkozunk, az emberi emlékezet gyarlóságából fakadó tévedések nem maradnak korrigálatlanul. Nem hagyhatom említés nélkül azt az érdekességet, hogy a kötetben az utolsó beszélgetést *Terray László* nem lektorálta. A kötetet szerkesztő és az előszót író *Mirák Katalin* utal azokra a vitákra, amelyek előbb az interjúalany *Veöreös Imre* felkérésével, majd az interjú kötetbe sorolásával kapcsolatban folytak a szerkesztőségben (9–10). Nyitva marad a kérdés, hogy az interjúalany közbejött halála, a szöveggel kapcsolatosan felmerült számos probléma megoldásának elhúzódása, az *Ordass Lajos* püspökkel szembeni ellenszenv megnyilvánulása, vagy csupán a kézirat hiánya az oka ennek a csonka lektorálásnak. Rokonszenves vonás az őszinteség. Világossá teszi, hogy nemcsak a kötetben szereplők, hanem az interjúkat készítő és az igen értékes háttér munkát végzők sem látnak mindent azonos módon. Az olvasó éppen ezért örülhet annak, hogy legalább kis mértékben bepillantást nyerhet a „riporterek” és „szerkesztők” valamint az „egyéb munkatársak” tényfeltáró törekvéseinek nehézségeibe. Meg kell említenem a riportot készítőket: dr. *Boros Pétert*, dr. *Cserháti Pétert*, dr. *Fabiny Tamást*, ifj. dr. *Fabiny Tibort*, *Ittész Andrást*, *Mirák Katalint*, *Szeverényi Jánost* és ifj. *Zászkaliczky Pált*, akik rengeteget fáradoztak, sokszor ismételtén több száz kilométert utaztak annak érdekében, hogy elérjék és megszólaltassák a közelmúlt egyháztörténetének érdekes tanúit, a jegyzetekkel, mellékletekkel és kronológiával együtt 430 oldalon.

A „Mellékletek” – hasonlóan az első kötethez – igen fontos szerepet töltenek be. Új elem ifj. *Zászkaliczky Pál* fényképgyűjteménye (352–374), amely segít a kor pozitív és negatív főszereplői mellett egyes helyzetek és körülmények közelebbi megismerésében is. Mindig nagy munka a kronológia összeállítása (375–406), amelyet ezúttal is *Mirák Katalin* végzett el. Nagyon hasznos újítás, hogy két oszlopban az általános történések mellett az egyes interjúalanyokkal kapcsolatos személyes történéseket is számba veszi. A kutatómunkát segíti az ifj. dr. *Fabiny Tibor* és ifj. *Zászkaliczky Pál* által összeállított bibliográfia (407–413).

A jegyzetanyag jelentőségét két interjú példáján igyekszem érzékeltetni. Az inkább csak belső konfliktusokat felvillantó *Marschalkó Gyula* vallomásának (275–296) hátterében feltűnik az a *Válint János* esperes, akit az 1920-as államfordulat után – bátor és elvhű magatartása miatt – elűldöztek Csehszlovákiából, s aki a pártállami diktatúra, valamint a kollaboráns egyházi vezetés áldozatává válik az